

АНГЛІЙСЬКА ВИХОВНА СИСТЕМА ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ РЕФОРМАТОРСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Олеся ТЕСЦОВА (Кіровоград)

Досліджено англійську виховну систему, яка склалась в ХІХ столітті і стала одним із джерел реформаторської педагогіки. Її головні риси: демократизм, всебічний розвиток дитини, акцент на вихованні, індивідуалізм у навчанні.

Исследовано англійську виховну систему, которая сформировалась в ХІХ веке и стала одним из источников реформаторской педагогике. Ее основные особенности: демократизм, всестороннее развитие ребенка, акцент на воспитании, индивидуализм при обучении.

Ключові слова: англійська виховна система, реформаторська педагогіка, виховання, розвиток, динаміка, шкільна система, виховний ідеал, виховна складова.

Інтеграція України в загальноосвітній світовий простір робить актуальним вивчення національних систем освіти розвинутих країн не

лише в їхньому сучасному вимірі, але й у динаміці, розвитку протягом достатньо тривалого часу.

У другій половині XIX – початку XX століття погляди багатьох європейських педагогів були прикуті до англійської шкільної системи. Її прискіпливо вивчали П. Блонський, І. Воронов, Г. Генкель, С. Дементьєв, Е. Демолєн, І. Деможо, Л. Іоллі, Е. Левассер, М. Леклерк, М. Мальцев, П. Міжуєв, Я. Михайловський, О. Селихановський, Л. Синицький, К. Ушинський та ін. Метою цих вчених було одне: порівнюючи англійську й власну шкільні системи, знайти рецепти й аргументи для поліпшення вітчизняної освіти.

Сучасні вітчизняні вчені з інтересом вивчають нинішній стан, минуле й динаміку розвитку шкільництва провідних країн світу. У той же час дану тему не можна вважати вичерпаною і в силу отриманих даних, і через величезну значимість результатів. Таким чином, зберігається актуальність дослідження стану й історії національних освітніх систем, зокрема, й Англії.

На сьогодні залишається недослідженим вплив англійської традиції, національного виховного ідеалу цієї країни на розвиток її освіти в цілому й реформаторської педагогіки кінця XIX – початку XX ст. зокрема. Це і є темою нашої розвідки.

Порівнюючи дві системи виховання, до яких була прикута увага політиків і педагогів середини XIX ст., К. Ушинський вказував на їх національний характер: «Німецька система виховання національна так само, як і англійська, ... обидві вони, будучи необхідними наслідками характеру народу та його історії, мають свої погані й гарні риси, але замінити одна одну не можуть» [1, 89]. Педагог прийшов до висновку, що «у кожного народу своя особлива національна система виховання», що «досвід інших народів у справі виховання є дорогоцінною спадщиною для всіх» [1, 102].

Він вважав: «Який характер народу, такий і характер його виховання: і серед найбільш розвиненого американського життя, де все так добре, так корисно влаштовано, російській людині буде нудно і незатишно...» [1, 55]. На основі подібних міркувань класик прийшов до висновку: «Як не можна жити за зразком іншого народу, яким би принадним не був цей зразок, так не можна виховувати за чужою педагогічною системою, яка б вона не була струнка і добре обдумана. Кожний народ щодо цього повинен випробовувати свої власні сили» [1, 103], звичайно, спираючись як на власний, національний, так і на світовий педагогічний досвід.

В Англії протягом століть утвердився пріоритет особи, громадянина перед державою. Тож і джерелом виховного ідеалу там є не держава, а народ. Говорячи про цю особливість виховання, К. Ушинський писав:

«Англійці підкорили його вимогам суспільства. Виховну силу англійської школи застосовують для розвитку у вихованцеві народної англійської ідеї освіченого джентльмена... Виховуючи передусім англійського джентльмена, поняття про якого, так би мовити, живе в історичній атмосфері Англії, англійські школи на цьому самому понятті ґрунтують свою надзвичайну виховну силу» [2, 31].

Джон Локк (1632–1704) і Герберт Спенсер (1820–1903) узагальнили англійський виховний ідеал, надали йому чіткості формулювань і логічності аргументації. Завдяки цим видатним педагогам він став надбанням нації, її системою виховання.

Одним із тих, хто найглибше дослідив англійську систему виховання, був М. Леклерк. У 1889 р. він переміг у конкурсі й отримав творче відрядження до Англії. Результатом його спостережень стала досить об'ємна наукова праця, яка вийшла друком не лише у Франції, але й у деяких інших європейських країнах.

Своє дослідження М. Леклерк почав з англійського сімейного виховання. На думку дослідника, англійці надають великого значення своєму *home*. Для них це не просто будинок, а свій замкнений відособлений світ, який «наповнений своєрідною й глибокою поезією», це – «священне місце, храм, куди допускається лише той, кого там можуть зустріти з любов'ю» [3, 34], хоча в самій англійській сім'ї панує, швидше стриманість, ніж любов.

На межі XIX і XX ст. глава сім'ї, чоловік і батько відчував себе в своєму домі повним господарем. «Англійська сім'я зберегла до наших днів характер абсолютної монархії», – писав М. Леклерк [3, 35]. Подібний стан чоловіка закріплювався віковими традиціями й підсилювався престижем тих прав, які надавав йому закон. «Як батько, він хоче, щоб його спочатку поважали, а потім вже любили», – констатував М. Леклерк [3, 34].

Англійку М. Леклерк характеризував як таку, що любить дітей, але ставиться до них спокійно, без надмірної чуттєвості й пристрасної ніжності. Її ставлення до дітей виражається лише в тому, що вона привчає їх суворо дотримуватися встановлених правил життя.

У дитячій кімнаті має бути чисто й багато свіжого повітря. Речі в кімнаті функціональні і навіть грубі. Постіль тверда, їжа проста і скромна. Тут у тазику чи ванній щоденно кожного обливають холодною водою з метою загартовування й зміцнення здоров'я. Одяг дитини теж простий, вільний, спрощений. Щодня, майже за будь-якої погоди діти багато гуляють на повітрі – в парках, в полі або лісі, де можна гратись і вовтузитись, пізнавати світ і ціну власної незграбності чи необережності.

Англійське сімейне виховання ґрунтується на довірі. Дитину змалку привчають розраховувати на себе, самотійно долати труднощі й

вирішувати свої проблеми, надають можливість вільно обирати (після попереджень і засторог) між добром і злом, розвиваючи почуття відповідальності за свій вибір і свої вчинки. Тут немає місця дріб'язковій опіці, бажанню убезпечити дитину від неприємностей. Однією з найбільших провин у сім'ї вважається брехня, до якої виховують відразу. Слову дитини вірять, поки не буде доведено, що вона збрехала. Змалку дитину привчають діяти самостійно й енергійно, бути впевненим у своїх силах і розраховувати на себе, часто, тільки на себе. Таке виховання М. Леклерк називав «здоровим» і «бадьорим» і підсумовував: «Англіїці поступово виробили собі цю систему і тепер вірять у неї й тримаються її» [3, 40].

Основні принципи сімейного й шкільного виховання в англійській системі співпадають. Виховання й освіта в масовій англійській свідомості – поняття нероздільні. Навіть у мові вони виражаються одним і тим же спільним терміном: education. І лише іноземні дослідники одноставно констатували, що англійська школа є більше виховним закладом, а ніж навчальним [1, 35]. І якщо виховна складова діяльності англійської школи викликала, як правило, захоплення іноземців, то навчальна її складова сприймалася неоднозначно [4, 173].

В Англії, як у сім'ї, так і в школі, надавали величезного значення фізичному вихованню молоді. «...Жодна нація в світі не ставиться з такою повагою до свого тіла, не культивує його так старанно, як англійці, фізична гігієна возведена у них в закон і чистота – перша стаття цього закону», – писав М. Леклерк [3, 42].

Важливою складовою фізичного виховання є участь у спортивних іграх, у яких із задоволенням брали участь як школярі, так і дорослі. У своїх враженнях від Англії М. Леклерк писав: «...По всій країні вам трапляються широкі майданчики, відведені від крикет, футбол, теніс, крос; на ріках човни для катання, в портах яхти для великих поїздок; на дорогах величезна кількість велосипедів» [3, 44].

Ігри, що культивували в Англії, мали велике виховне значення, бо вони дисциплінували, привчали дотримуватися встановлених правил, виконувати команди старшого, більш досвідченого й спритнішого гравця-капітана; вони виховували також наполегливість, рішучість, енергійність, ініціативу, волю до перемоги, вміння контролювати свої емоції, працювати в команді на спільну мету, викладатися, переносити біль та ін. Л. Іоллі відмічав, що завдяки іграм, фізичним вправам «в учнів розвиваються не лише фізична сила й спритність, але також і відвага, холонокровність, винахідливість, честолюбство й почуття справедливості» [4, 173]. «Те, що ігри, які практикуються, мають моральний вплив, не підлягає сумніву: цей вплив визнається, про нього

заявили всі англійські педагоги без винятку», – підсумовував М. Леклерк [3, 46].

Наслідком культу фізичного виховання було те, що англійські школярі на навчання, приготування до уроків витрачали менше часу, ніж їхні європейські однолітки. Вони витрачали на навчання 8 годин на добу, тоді як, наприклад, німецькі, російські педагоги били на сполох з приводу хронічної перевтоми своїх учнів. В англійських школах два-три рази на тиждень та в неділю після обіду влаштовувалися ігри на свіжлму повітрі [3, 58].

Англійська школа, цілком можливо, не давала своїм учням тієї суми знань, яку отримували їхні європейські однолітки, але вони надолужували свої прогалини за рахунок життєвої енергії й характеру шляхом подальшої самоосвіти [1, 62].

К. Ушинський відмічав: «Але головне в англійському вихованні – це характер, звичка володіти собою (self-government), що відзначає всякого справжнього джентльмена. Проживання вихованців у самих закладах є правилом... У цих закритих виховних закладах панує якийсь напівсімейний, напівобщинний дух і спостерігається іноді надзвичайна строгість» [1, 54]. Педагог звернув увагу на англійське training, якому немає точного відповідника в інших мовах. Він вважав: «Ним виражається той невидимий дух навчального закладу або сім'ї, що якоюсь залізною волею підкоряє собі всякий особистий характер. Ми думаємо, що не тільки це слово, а й саме поняття, яке ним означається, – суто англійське... Той характер старих англійських шкіл, який живе, здається як домовик, у стінах закладу й однаково підкоряє собі учнів, наставників і навіть служників» [1, 54].

Вершину піраміди шкіл Англії утворювали школи для аристократії – публічні школи. Це колишні граматичні школи з великими капіталами від благодійників, які з часом перетворилися в елітарні закриті навчальні заклади з величезною платою за навчання. Цей процес трансформації М. Леклерк описав так: «Правлячі класи поступово заволоділи місцями попечителів найвідоміших граматичних шкіл, природно почали розпоряджатися ними в інтересах аристократії, в силу свого права призначати вчителів і керувати шкільними фондами, населили їх своїми синами і синами своїх клієнтів. Успіх, мода і снобізм зробили останнє» [3, 22].

Назва «публічна школа» була своєрідною відзнакою, яку парламентська комісія, створена в 1862 р., вивчаючи стан освіти в країні, присвоїла лише дев'яти школам: Ітону, Манчестеру, Вестмінстеру, Чартергаузу, Св. Павла, Мерчант-Тейлорсу, Регбі й Шрусбері. З часом це поняття розширилося. Так стали називати будь-яку закриту середню школу, з організацією навчально-виховного процесу за зразком «дев'яти

шкіл», яка піднялася над рівнем звичайної і стала відомою за межами своєї провінції. Вони встановлювали планку, своєрідний взірць тогочасної середньої освіти. Як писав М. Леклерк, «вони задають тон і всі англійські педагоги, навіть самі скромні, надихаються їх прикладом» [3, 58]., тому на їх роботі слід зупинитися більш детально.

Ці школи не залежали ні від центральної, ні від місцевої влади. Виховання в них було дорогим і призначеним для дітей вершків Англії й колоній. Майже всі публічні школи знаходилися в сільській місцевості або на околицях міст, мали великі земельні ділянки, на яких розмішувалися шкільні будівлі, котеджі, спортивні майданчики тощо.

Одна з кращих публічних шкіл – Гарроу була розміщена неподалік від Лондона у живописній місцевості й нагадувала котеджне містечко. Вона вела свою історію з 1571 року.

Викладачі жили в шкільному містечку, мало свої будиночки, а поруч були будинки учнів. Будинки вчителя й учнів були з'єднані. Вчитель (тьютор) виховував близько сорока учнів різного віку. Вони разом з учителем їли, готувалися до занять, грали у спортивні ігри. Стосунки між вихователем і учнями більше нагадували товариські, діти з повагою і любов'ю ставилися до свого тьютора, як до старшого товариша й покровителя; до нього в будь-який час можна було звернутися за порадою або вказівкою. Крім обов'язків тьютора, вчителі ще викладали свої предмети. Число класів у школі було більшим, ніж число років навчання. Переведення в наступний клас відбувалося індивідуально на підставі перехідних екзаменів з кожного предмету. Ці екзамени проводилися тричі на рік в кінці кожного триместра. В школі були свої спортивні команди й громадські організації, наприклад, дискусійне товариство.

Школа мала два відділення: класичне й реальне. Учні цих двох відділень були розділені лише на час класних занять, увесь інший час вони були разом.

Наприкінці XIX століття в Гарроу, як і в більшості інших шкіл, застосовувалися тілесні покарання, які призначав директор школи. Вони теж були частиною англійської традиції [3, 76–83].

Одна із найстаріших публічних шкіл Англії – Ітонська, була заснована в 1440 році. Наприкінці XIX століття у ній навчалось близько тисячі учнів. Для того, щоб потрапити до цієї школи, потрібно було записуватися на вакансію за декілька років, а деякі батьки заносили своїх дітей до шкільного списку відразу після їхнього народження. Хоча у часи М. Леклерка школа знаходилася на піку своєї популярності, проте, на думку дослідника, навчально-виховний процес у ній мав ряд недоліків. Найголовніше, діти найповажніших батьків Англії не дуже прагнули навчатися, а школа не могла їх до цього спонукати. Школа приваблювала

англійську еліту можливістю спілкування дітей серед собі рівних і тим, що давала певний напрямок виховання, звички й манери аристократії [3, 86–88].

Український педагог, фахівець з проблем зарубіжної педагогіки А. Г. Готалов-Готліб писав: «Один із знавців «нової школи» Бекер справедливо говорить, що творець знаменитої школи в Абботсхольмі Сесиль Редді, фактично запозичив кращі риси старих аристократичних шкіл (public schools), в яких виховання самостійності й відповідальності, деяке самоврядування, дитячі та юнацькі організації (клуби), спорт і тяга на лоно природи були звичайним явищем» [5, 207]. Цілком погоджуючись з А. Г. Готаловим-Готлібом, ми теж схильні вважати англійську систему виховання й англійську шкільну систему базою, на якій виник і розвинувся міжнародний рух нового виховання й «нової школи». Дійсно, англійська система виховання була найдемократичнішою, найгуманнішою й найраціональнішою серед тогочасних європейських педагогічних систем. Саме від неї, свідомо чи підсвідомо, відштовхувалося багато педагогів-реформаторів, будуючи свої авторські проекти. Один з них, безперечно, – Сесиль Редді.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні // Ушинський К. Д. Вибрані твори: В 2 т. – Т. 1. – К.: Радянська школа, 1983. – С. 48 – 103.
2. Ушинський К. Д. Три елементи школи // Ушинський К. Д. Вибрані твори: В 2 т. – Т. 1. – К.: Радянська школа, 1983. – С. 26 – 42.
3. Леклерк М. Воспитание и общество в Англии. – СПб: Народная польза, 1899. – 516 с.
4. Иолли Л. Народное образование в разных странах Европы: Пер. с нем. – СПб: Изд. О. Н. Поповой, 1900. – 192 с.
5. Готалов-Готлиб А. Г. Современные педагогические течения. – Херсон: Госиздат Украины, 1925. – 249 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тесцова Олесь Олександрівна – завідувач бібліотекою Кіровоградської міської центральної бібліотечної системи, філія № 14.

Коло наукових інтересів: англійська філологія, історія педагогіки.